

SAMİRƏ NƏCƏFOVA
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun
“Qarabağ tarixi” şöbəsinin baş laborantı
e-mail: samire.rahimova@gmail.com

RUSIYA MƏTBUATINDA ANTI-AZƏRBAYCAN ÇIXIŞLAR (1988-1994-CÜ İLLƏR)

Açar sözlər: Qarabağ, mətbuat, ərazi iddiaları, ictimai fikir

Ключевые слова: Карабах, пресса, территориальная оккупация, общественное мнение

Key words: Karabakh, the press, territorial claims, and public opinion

Azərbaycan Respublikasının tarixi ərazilərindən olan Dağlıq Qarabağ bölgəsinə Ermənistanın iddia qaldırılması ilə tariximizdə yeni problemlərlə dolu olan, humanitar qaygıların artdığı və faciələrin yaşandığı bir dövr başladı. Ancaq bu proseslər heç də dünyanın müxtəlif ölkələrinin mətbuatı və ictimai fikri tərəfindən düzgün qiymətləndirilmədi. Bunun da bir sıra səbəbləri vardı. Belə ki, Ermənistan Respublikası tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ ərazisinə irəli sürülən iddia, daha sonra işğal fəaliyyətlərinin başlanması bir sıra ölkələrin maraqları daxilində idi. Münaqişənin ilk illərində, yəni Sovet İttifaqının mövcudluğunun son illərində də problem bir sıra hallarda İttifaq mətbuatında, xüsusi ilə Rusiya mətbuatında aktual bir şəkildə əksini tapmırdı. Rusiya mətbuatında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması anti-Azərbaycan çıxışlarına katalizator oldu. Rusiya mətbuatı əsasən Azərbaycan tərəfini bütün bəlalərin başlıca günahkarı kimi göstərməyə başladı.

Tarixi baxımından Rusiya mətbuatında gedən anti-Azərbaycan çıxışları iki dövrə ayırmaq olar. Bu məqalədə birinci dövr diqqət mərkəzində saxlanılacaqdır. 1988-ci ildə SSRİ daxilində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması, mərkəzi hakimiyyətin ədalətsiz mövqe tutması və azərbaycanlıların faciələrinin demək olar ki, işıqlandırılmaması. Xüsusi ilə 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda hərbi-siyasi qarışıqlıqlar, xarici dövlətlərin maraqlarının təminatı üçün Azərbaycan Respublikası maraqlarının tapdalanması birinci dövrün xüsusiyyəti idi. Bu dövr Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası arasında atəşkəsin imzalanması ilə bitməkdədir.

Rusiya mətbuatında gedən yazıların başlıca xarakteri ondan ibarət idi ki, burada Azərbaycan SSR rəhbərliyi əsas hədəf alınır və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinə lazımi diqqət verilməməsində ittiham edilirdi. İddia edilirdi ki, Azərbaycan Respublikası Rəhbərliyi Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin iqtisadi və ictimai-sosial inkişafına lazımi diqqət ayırmır. Hətta ermənilərin milli və mədəni hüquqları belə pozulur. Çox qəribəsi də odur ki, bu cür yazıların bir çoxunun həmmüəllifləri ermənilər olurdu. Belə yazılardan biri də “Pravda” qəzetində Y.Arakelyanın həmmüəllifliyi ilə getmişdi [1]. Bu yazıda Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin coğrafi və iqtisadi düzəninə daha çox Ermənistana yaxın olması sübut edilməyə çalışılırdı.

Rusiya mətbuatı üçün səciyyəvi xüsusiyyətlərdən biri də o idi ki, hələ münaqişənin ilk illərində bölgəyə səfə edən rus jurnalistlər ancaq ermənilərin mövqelərini işıqlandırır və Azərbaycan tərəfini ittiham edirdilər. Bunlar arasında S.Dırdıkin və R.Linev də vardı [2]. Bu

yazının da ana xətti o idi ki, Azərbaycan SSR-nin mərkəzi hakimiyyəti Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin inkişafına lazımcına diqqət ayırmır. Yazının ilk hissəsində özlərini obyektiv göstərmək istəyən bu iki nəfər daha sonra getdikcə ermənilərin rüporuna çevrilməyə başlayırlar.

Rusiya mətbuatında gedən yazılarda rus oxucusuna daha çox ermənilərin “dərdləri” çatdırılırdı. Belə yazılar kateqoriyasına Serqeyev Alekseyin yazısını aid etmək olar [3]. Burada bir Xankəndi yataqxanasındakı vəziyyətdən elə dramatik şəkildə söz edilir ki, avtomatik olaraq Azərbaycan və azərbaycanlılar mənfi obraz kimi göz önündə canlanır.

Rusiya mətbuatının anti-Azərbaycan xarakterinin başlıca xüsusiyyətlərindən biri də o idi ki, münaqişənin yaranmasının başlıca səbəbkarları göstərilir, iradlar yenə Azərbaycan əleyhinə yönəldilmişdir. Məsələn, məlumatların birində deyilirdi ki, ermənilərə Ermənistandan gələn yardımın azərbaycanlılar yaşayan yerlərdən keçməsi vəziyyəti gərginləşdirir. Halbuki bu yardım qida maddələrindən ibarət idi [4]. Həmin dövrlər Azərbaycan SSR tərəfindən DQMV-nin ərzaq təminatı tamamilə ödənilirdi. Məhz, vəziyyətdə Ermənistandan “qida maddələri” adı altında ancaq silah daşınırdı.

Rusiya mətbuatında erməni “ictimai xadimi” SSRİ sosialist əməyi qəhrəmanı Sero Xanzadyan öz müsahibələrində Dağlıq Qarabağın guya ki XX əsrin əvvəllərində Azərbaycana güclə birləşdirildiyini iddia edir və hətta Azərbaycan hakimiyyətini Sumqayıt hadisələrində iştirakda belə ittiham edirdi [5]. Lakin faktlarla sübut olunmuşdur ki, Sumqayıt hadisələri birbaşa SSRİ rəhbərliyi tərəfindən təşkil olunmuş və erməni icraçıları tərəfindən həyata keçirilmişdir.

Maraq doğuran məqamlardan biri də o idi ki, Ermənistandan azərbaycanlıların qovulmasından, Quqark faciəsindən danışmayan Rusiya mətbuatı ermənilərin Azərbaycandan qovulmasından söz açırdı. Məsələn, 20 yanvar hadisələri öncəsi Bakıda ermənilərə hücum edilməsi haqqında “faktlar” Rusiya mətbuatında geniş yer almışdır [6].

SSRİ-nin dağılmasından sonra yaranmış müstəqil Azərbaycan dövləti ilə bağlı Rusiya mətbuatında aparıcı mövzulardan biri də Azərbaycanın Ermənistanı blokada saxlaması iddiası oldu. Müəlliflər hər vaxtlə uydurulmuş olan blokadanın dəhşətlərini rus oxucusuna çatdırmaq istəyirdilər [7]. Bu təqdimat qarşısında belə bir fikir formalaşdırılırdı ki, guya Azərbaycan insanlıq əleyhinə cinayətləri dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılmış bir ölkədir.

Rus və erməni müəllifləri birgə şəkildə Rusiya mətbuatında tarixi həqiqətləri belə təhrif etməkdən çəkinmirdilər. Onlar Dağlıq Qarabağın Rusiyaya birləşdirilməsini Şərqi Ermənistanın Rusiyaya birləşdirilməsi kimi təqdim edirlər [8]. Halbuki çar Rusiyasının Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanla bağladığı Kürəkçay müqaviləsi Qarabağ ərazisinin tarixi Azərbaycan ərazisi olduğunu sübut edir.

Rusiya müəlliflərinin təhrif etdikləri məsələlər arasında tərəflərin silahlanması da vardı. Rusiyanın bir sıra qərəz ifadə edən mətbuat vasitələri guya azərbaycanlıların daha mütəşəkkil silahlandığını və mərkəzi hakimiyyətə tabe olmadığı ideyasını ictimaiyyətə aşılayırdılar. Aleksandr Anin deyilən müəllif bəzi şəxslərdən götürdüyü müsahibədə Azərbaycan OMON-unu ittiham edir və Goranboy rayonunda baş verənlərə qarşı “etiraz bildirirdi” [9]. Halbuki hadisələrin sonrakı gedişi sübut etdi ki, ermənilər bu münaqişə öncəsi ciddi bir şəkildə hazırlıq görmüşdülər. Hətta onların arsenalında olan silahlar İttifaq rəhbərliyinin erməni silahlanmasına uzun müddət göz yummasından xəbər verirdi.

Növbəti bir məqalədə yenə prosesin mahiyyəti təhrif edilir və Azərbaycan tərəfi məqsədli deportasiyada ittiham edilirdi. Halbuki elə həmin mətbuat orqanları azərbaycanlıların ermənilər tərəfindən deportasiya edilməsi haqqında susmuşdular. Andrey

Nuykin adlı müəllif də bəzi rus yazıçılarından müsahibə götürmüş və onların müsahibələri əsasında tarixi həqiqətləri təhrif etmişdir. [10].

Rusiya mətbuatında aparıcı xətt ondan ibarət idi ki, Azərbaycan tərəfi aqressiv siyasət aparan dövlət kimi təsvir edilsin. Həmişə olduğu kimi məsələlərin bir üzünü işıqlandırılarsa da digər tərəfi gizlədilir. Bəzi rus müəlliflər hətta erməni yaraqlılarının fəaliyyətinə don geyindirməyə çalışırdı. V.Yemelyanenko adlı müəllif öz yazısını belə başlayırdı ki, "Qarabağın erməni hissəsi getdikcə kiçilir. Hər tərəfdə Azərbaycan OMON-u və SSRİ qüvvələridir. Pasport rejimi və Goranboydan deportasiyalar insanları çıxılmaz bir vəziyyətə salıb" [11]. Bir daha görünürdü ki, Rusiya mətbuatı gördüyünü deyil, görmək istədiyini işıqlandırır. Ermənilərin "dərd və izzətləri" yazıların əsas məğzini təşkil edirdi.

Bəzi rus müəlliflər isə hətta məsələlərə o qədər sentimental bir don geyindirirdi ki, erməni mətbuatı həmin yazıları çap edirdi. Bunlardan biri də Natalya Petrova idi. Bu yazıçı "Qarabağ gündəliyi" deyilən bir kitab belə yazmışdı [12]. Bu kitabında poetik dildə "Erməni ağrıları"nı dilə gətirirdi. Ermənilərin belə bir şəkildə təqdimatı ilə onların icra etdikləri insanlıq əleyhinə cinayətlər arasında kifayət qədər ziddiyyətlər vardı.

Rusiya mətbuatı proseslərin ilk illərində yenə də diqqəti keçmiş Şaumyan rayonunda baş verənlərə yönəldirdi. Ermənilərlə uzun uzadı müsahibələr aparılır və onların sanki fiziki məhv qarşısında olduqları dilə gətirilirdi. Ermənilərin keçmiş Şaumyan rayonunu Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti tərkibində görmək istəkləri dilə gətirilirdi. Rusiyalı jurnalistlərin radio müsahibələri də erməni mətbuatı tərəfindən sənədləşdirilirdi. Belə sənədləşdirmələr arasında Andrey Çerkizovun "Exo Moskva" verilişi də vardır [13].

Erməni diasporunun havadarlığı və dəstəyi ilə anti-Azərbaycan çıxışlar nəinki Rusiyanın mərkəzi mətbuatında, hətta regional mətbuatında da işıq üzünü görürdü. Burada da ermənipərəst jurnalistlər Dağlıq Qarabağda və Azərbaycanın keçmiş Şaumyan rayonunda yaşayan ermənilərin Azərbaycan SSR rəhbərliyi tərəfindən sıxışdırıldığı fikrini təbliğ edirdilər. Bu işdə xüsusi ilə canfəşanlıq edənlərdən biri də A.Orexovski olmuşdur. Bu jurnalist, adı belə azərbaycanca olan, lakin sonralar ermənilərin məskunlaşdığı Qaraçinar kəndini qədim erməni torpağı hesab edərək oxucuya həqiqətləri deyil, təhrifləri təqdim edir.

1994-cü ildə atəşkəsin imzalanması ilə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində müvəqqəti sakitlik yarandı. Bu baxımdan qeyd edilən dövrdə Azərbaycana qarşı Rusiya mətbuatında getmiş olan çıxışlara nəzər yetirmək də maraqlıdır.

1994-cü ildə Rusiya mətbuatında Robert Koçaryanın təbliğinə xüsusi yer verilmişdir. Bu şəxs sonralar Ermənistan prezidenti olduğu müddətdə də əslində qeyri-konstruktiv bir şəxsiyyətə malik olduğunu ortaya qoymuşdur. Lakin Rusiya mətbuatında Robert Koçaryan bir xalq qəhrəmanı obrazında təqdim edilmişdir [14]. Burada Koçaryan özünü də, erməniləri də bir qəhrəman kimi təqdim etməyə çalışsa da separatçıların və Ermənistanın Rusiya tərəfindən hərbi və siyasi dəstək görməsi tarixi reallıqlar idi.

1994-cü ildə Rusiya mətbuatının digər bir kursu da məsələni belə təqdim etmək idi ki, qüvvə üstünlüyünə baxmayaraq Dağlıq Qarabağ erməniləri Azərbaycana qalib gəldi. Xüsusi ilə qabardılırdı ki, guya bu işdə onlara faktiki olaraq heç kim kömək göstərməmişdir. Tam əksinə ara sıra bəzi rus hərbiçiləri Azərbaycana kömək etmişdir. Şextman adlı bir müəllif tarixi təhrifdə o qədər dərinə gedir ki, yazısında qeyd edir: "Azərbaycan Qarabağın onda birini Qarabağ isə Azərbaycanın onda birini tutmuşdur" [15]. Bu yazıda həm ermənilərin gücləri şişirdilir, həm də Azərbaycana qarşı istehzaya yol verilir. Eyni zamanda Qarabağ adlı qondarma qurum münaqişə tərəfi kimi təqdim edilərək Ermənistan münaqişənin içərisindən çıxarılır.

Beləliklə, görmək olur ki, Rusiya mətbuatı 1988-1994-cü illərdə anti-Azərbaycan yazıqlarla zəngindir. Bu yazıqların əksəriyyəti Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlıdır. 1988-1991-ci illərdə bu yazıqlar bir ittifaq respublikası haqqında yalanlardan ibarət idisə, 1991-ci ildən sonra sanki Rusiya Federasiyası siyasətinin tərkib hissəsinə çevrildi. Bir sözlə mətbuat dövlət siyasətinin ifadəçisi olaraq ortaya mövqelər qoyurdu. Çox zaman qoyulan mövqelər müəllif mövqeləri kimi təqdim edilsə də, əslində Rusiya dövlətinin qeyri-rəsmi göstərilən rəsmi mövqeyi idi. bilmədi. Bu məsələdə Rusiya mətbuatının qərəzliliyi də az rol oynamadı.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Аракельян Ю., Кадимбеков З, Овчаренко Г. Эмщции и разум. // Правда. 1988-03-21
2. Дырдыкин С., Лынев Р. Встречи после митингов. // Известия. 1988-03-24
3. Сергеев А. Сострадание – вот что нужно нам всем, сострадание к тем кто действительно попал в особое положение. // Голос Армении (Коммунист) 1988-11-02
4. К событиям в Нагорном Карабахе.// Известия. 1989-06-05
5. Дзедулис З. Придет время и... Юрмала. 1989-06-29
6. Мосовщиков С. Обстановка в Закавказье крайне обострилась.// Известия. 1990-01-15
7. Пральников А. Уходя оставьте танки.// Мегополис Экспресс. 1992-01-16
8. Тихомиров С., Топчян К. Под сенью «Черного Сада».// Российская газета. 1993-07-30
9. Анин А. Все началось с Карабаха.// Независимая газета. 19-02-1991
10. Нуйкин А. О чем молчит Карабах.// Мегополис-Экспресс. 1991-03-13
11. Емельяненко В. Карабах: партизаны уходят в горы.// Московские новости. 1991-08-04
12. Петрова Н. Я вернусь в Карабах.// Республика Армения. 1991-06-21
13. Черкисов А. Вериншенский дневник.// Армянский вестник. 1991 № 20-21 (34-35)
14. Карачинар шаги за черту.// Комсомолец Кузбасса. 1991-10-19. Фельгенгауер П. Роберт Кочарян: война как образ жизни.// Сегодня. № 12, 1994
15. Шехтман П. Уроки Карабаха.// Московский Комсомолец. 1994-02-22

НАДЖАФОВА САМИРА
*Старший лаборант отдела «История
Карабаха» Института истории им.
А.А.Бакиханова НАН Азербайджана*

**АНТИ - АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ВЫСТУПЛЕНИЯ В РОССИЙСКОЙ ПРЕССЕ
(1988-1994 ГГ)**

В статье изучаются анти - Азербайджанские выступления в Российской прессе (1988-1994 гг). Здесь отмечается что, многие такие выступления исходили из проармянской позиции. Во время написания статьи использована российская пресса.

NAJAFOVA SAMIRA
*Senior laboratory worker of the Department
“The History of Garabagh” Institute of History,
Azerbaijan National Academy of Sciences*

RUSSIAN PRESS REPORTS AGAINST AZERBAIJAN (1988-1994-TH YEARS)

The article in question opened the speeches of the anti-Russian press. It is said that a large part of the anti-Armenian bias to the Russian press welded to the exits. Russian media have been applied at the time of the writing of the article.

Rəyçilər: t.e.d. Q.Hacıyev, t.e.d. Q.Əliyev
AMEA-nın A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun “Qarabağ tarixi” şöbəsinin 5 fevral 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №2).